

فصل اول: سیر تطور و پیشینه تغییر جنسیت

گفتار اول: تغییر جنسیت در ایران

اولین تغییر جنسیت در ایران در سال ۱۹۳۰ میلادی اتفاق افتاد که بر اساس آن پزشکی به نام دکتر خلعتبری پسر هیجده ساله‌ای را با عمل جراحی به یک دختر تبدیل کرد. این مسأله در آن زمان سر و صدای زیادی ایجاد کرد. البته این تغییر جنسیت در مورد یک جوان ترانس سکچوال (Transsexual) بود که از نظر جسمی کاملاً مرد بود، ولی از نظر روحی و روانی خود را زن می‌دانست و با اصرار و رضایت فراوان خواهان تغییر جنسیت بود. وی می‌گفت: اگر تغییر جنسیت صورت نگیرد خودکشی خواهم کرد.

قبل از این تاریخ، تغییر جنسیت دو جنسی‌ها کم و بیش وجود داشت، ولی تغییر جنسیت یک فردی که از نظر ظاهر سالم بود، چیز عجیب و جدیدی محسوب می‌شد. پس از انقلاب اسلامی ایران و در سال ۱۹۸۵م (۱۳۶۴ ش) میلادی مردی به نام فریدون ملک آرا^۱، که دچار بیماری شدید ترانس سکچوال بود، به همراه سه پزشک^۲ پیش امام خمینی (ره) رفت و خواهان دریافت مجوز شرعی برای تغییر جنسیت شد. امام خمینی (ره) در فتوای خویش برای این بیماری چنین نوشت:

"تغییر جنسیت با تجویز طبیب مورد اعتماد اشکالی شرعی ندارد..."^۳

1. مقاله محمود کریمی؛ سایت راسخون: <http://rasekhoon.net/article/show/193234>

2. <http://www.vekalatonline.ir>: تغییر جنسیت و آثار حقوقی آن؛ سایت وکالت آنلاین.

3. <http://www.drroshan.ir/?id=115757900>

4. <http://mazums.nahad.ir>: نهاد رهبری دانشگاه علوم پزشکی مازندران؛ مقاله: تغییر جنسیت.

مرجان (مریم)^۱ (فریدون) در دوران شاه آرزو داشت زن بشود اما امکان مالی عمل جراحی برای او فراهم نبود و علاوه بر این وی در این باره به دنبال رهنمود مذهبی بود. امام خمینی نیز در پاسخ به وی فرموده بودند که وضعیت او با هم جنس‌گرایی تفاوت دارد. مرجان سرانجام در سال ۱۳۶۴ موفق می‌شود در نامه‌ای خطاب به دادستان کل و رییس سازمان نظام پزشکی، اجازه‌ی تغییر جنسیت را دریافت کند^۲، اما به دلیل عدم توانایی مالی در سال ۱۳۷۶ش، دولت هزینه‌ی عمل جراحی او را در بانکوک تقبل کرد^۳. بعد از فتوای امام (ره)، به تدریج عمل‌های تغییر جنسیت با مجوزهای قانونی و حقوقی انجام شد. از سال ۱۹۸۵ میلادی تاکنون ده‌ها تغییر جنسیت با اجازه‌ی دادگستری و پزشکی قانونی جمهوری اسلامی ایران انجام شده که افراد پس از تغییر جنسیت، شناسنامه‌ی جدید دریافت می‌کنند و از حمایت‌های قانونی و شرعی برخوردار می‌شوند^۴. براساس آمار موجود، پس از تایلند، ایران دارای بالاترین تعداد عمل جراحی تغییر جنسیت در جهان است. طبق خبری دیگر، پس از فتوای امام خمینی (ره) برای اولین بار عمل جراحی تغییر جنسیت در شهر اصفهان انجام شد^۵.

بیان یک نمونه‌ی عینی

وضعیت یکی از افرادی که تغییر جنسیت داده به شرح ذیل است:

ظاهرش مردانه به نظر می‌رسد، از سینه پهن، بازوان عضلانی، ریش تیره پر پشت گرفته تا صدای کلف؛ مشکل می‌شود باور کرد او روزی یک زن بوده است. تا چهار سال پیش که تحت عمل جراحی تغییر جنسیت قرار گرفت در واقع یک زن به تمام معنا بود ولی بالاخره در سن ۲۵ سالگی تصمیم خود را گرفت و تغییر جنسیت داد؛ حالا همه او را به نام سعید می‌شناسند حتی شناسنامه‌ی او می‌گوید که او دیگر سعید است. شوهر سابق او به نوعی او را

1 <http://www.drroshan.ir/?id=115757900>

2. همان.

3 <http://www.pezeshk.us/?p=2774> مصاحبه موجود در: سایت پزشکان بدون مرز.

4. <http://mazums.nahad.ir> نهاد رهبری دانشگاه علوم پزشکی مازندران؛ مقاله: تغییر جنسیت.

5. <http://www.pezeshk.us/?p=2774> مصاحبه موجود در: سایت پزشکان بدون مرز.

تشویق کرده بود که تغییر جنسیت بدهد و حالا هم که یک مرد شده همچنان با شوهر سابق خود دوست است. به گفته خودش به تازگی با دختری نامزد شده است و به زودی با هم ازدواج خواهند کرد. او که می‌خواهد اسم کاملش منتشر نشود در این باره می‌گوید: از این که تغییر جنسیت دادم احساس رضایت می‌کنم چون زندگی‌ام را دوست دارم و کوشش می‌کنم که خودم و دیگران هویت گذشته‌ی من را فراموش کنند. وی می‌افزاید: در ۲۵ سالگی تغییر جنسیت دادم ولی باور تبدیل شدن از یک زن تمام عیار به یک مرد برای خود هم مشکل است. یک فرد نزدیک به سعید درباره‌ی او می‌گوید:

هیچ کس به اندازه‌ی یک قاضی که اجازه‌ی عمل جراحی تغییر جنسیت او را صادر کرده نتوانسته بود به او کمک کند.^۱

کمک هزینه بیماران نیازمند به تغییر جنسیت

کارشناس سازمان بهزیستی می‌گوید:

در سال ۸۰ کمیته‌ای کشوری برای رسیدگی به وضعیت بیماران transsexual تشکیل شد که بخش حمایتی این کمیته به عهده‌ی سازمان بهزیستی کشور گذاشته شد.

وی معتقد است:

در حال حاضر افرادی که برای تغییر جنسیت مراجعه می‌کنند، به روانشناسان معرفی می‌شوند و تحت حمایت قرار می‌گیرند؛... با ارجاع این افراد به پزشکی قانونی و دادگاه، حکم عمل گرفته می‌شود و وامی به عنوان کمک هزینه‌ی عمل جراحی نیز در اختیار آنها قرار می‌گیرد؛... هزینه‌هایی که بهزیستی می‌تواند متقبل شود خیلی پایین است و هزینه‌های درمانی عمل جراحی در کشور بالاست.^۲

اخیراً خبری مبنی بر اختصاص وام بلاعوض به مبلغ ۵ میلیون تومان از سوی سازمان بهزیستی اعلام شد که می‌توانست برای این افراد مسرت‌بخش باشد. اما بهزیستی به نقل از موسوی

۱. همان.

۲. مصاحبه موجود در: سایت پزشکان بدون مرز: <http://www.pezeshk.us/?p=2774>

(مدیرکل دفتر امور آسیب‌دیدگان اجتماعی سازمان بهزیستی) در مصاحبه با خبرنگار همشهری عصر این خبر را رد کرده و گفته است:

من خبری درخصوص پرداخت وام اعلام نکرده‌ام و تنها در مورد کمک هزینه‌ی عمل جراحی که از سوی سازمان بهزیستی در نظر گرفته شده مصاحبه داشته‌ام و پرداخت وام بلاعوض را تکذیب می‌کنم.

وی در ادامه گفته است:

افراد ts (ناراضیان جنسیتی) از سوی سازمان بهزیستی کمک هزینه‌ای را دریافت می‌کنند که این کمک هزینه با ارائه مدارک مثبت به حساب بیمارستان یا مرکز درمان شخصیت حقوقی واریز می‌شود. اما قبل از همه اینها فرد دوجنسیتی به بهزیستی می‌رود و برای استفاده از این کمک هزینه، پرونده تشکیل می‌دهد. سپس این پرونده در مسیر خود به قوه قضائیه و پزشکی قانونی ارجاع داده می‌شود، بعد این افراد ارزیابی روانی می‌شوند و پزشک معاینات لازم را جهت عمل جراحی روی فرد انجام می‌دهد. بعد از تکمیل پرونده و پایان مراحل قوه قضائیه براساس نظرات ارائه شده، مجوز جراحی صادر می‌شود. موسوی می‌گوید: در این رابطه باید به پرداخت کمک هزینه و نه وام بلاعوض آن هم به تنها ۲۴۷ نفر اشاره کرد که همگی در نوبت طی مراحل قانونی خود هستند. البته از این بین همه شامل دریافت این کمک هزینه نمی‌شوند چرا که حکم و صدور مجوز برای جراحی به آسانی صورت نمی‌گیرد.

همچنین موسوی به ارتباط بهزیستی با افراد تحت عمل جراحی قرار گرفته اشاره کرده و گفته است: سازمان با این افراد درارتباط است و با خانواده‌های آنها نیز هماهنگی صورت می‌گیرد و آنها تا مدتها پس از عمل تحت نظر بهزیستی قرار دارند و نسبت به مسائل آنان پیگیری می‌کند. با این همه و با وجود اینکه امام خمینی (ره) سال‌ها پیش این امر را برای این قشر از جامعه آسان کرد و حکم به عمل جراحی برای این افراد داد اما هنوز این شهروندان با مسائل این‌گونه و مالی روبه‌رو هستند که گزارش‌های ارائه شده، هزینه‌ی تغییر جنسیت در ایران را در حدود پنج میلیون تومان عنوان کرده است ضمن اینکه ایران از معدود کشورهای جهان است که در آن

تغییر جنسیت به سهولت و با موانع قانونی و حقوقی کم انجام می‌شود.^۱ حتی گفته شده که یک انجمن خیریه اسلامی نیز با وامی برابر با ۱۲۰۰ دلار به عنوان کمک هزینه هر عمل جراحی برای تغییر جنسیت موافقت کرده است.^۲

"سیدهای معتمدی" مدیر کل دفتر امور آسیب دیدگان اجتماعی سازمان بهزیستی درباره‌ی فعالیت این کمیته، گفت:

با تشکیل کمیته‌ی حمایت از افراد متقاضی عمل جراحی تغییر جنسیت، در سه سال گذشته حدود ۶۰ نفر از این بیماران تحت حمایت سازمان بهزیستی قرار گرفته‌اند.

او سپس افزود:

تغییر جنسیت از دختر به پسر، حدود ۱۵ تا ۲۰ میلیون تومان هزینه دارد که با توجه به بودجه در اختیار این مرکز که سالانه ۲۰ میلیون تومان است نمی‌توان بیش از یک نفر را تحت پوشش حمایتی قرار داد ولی با کمک‌های انجام شده سالانه حدود ۲۰ نفر تحت پوشش قرار می‌گیرند.^۳ طبق برخی اخبار، هزینه تغییر جنسیت و هزینه‌ی درمان این اختلال ۴۰۰۰ دلار است^۴ و زمان تشخیص آن در ۳ سالگی است.^۵

تغییر جنسیت در خارج از ایران

سابقه‌ی این موضوع در حقوق غرب، به عنوان یک موضوع پزشکی، به سال ۱۹۵۲ برمی‌گردد. در آن زمان شخصی اقدام به تغییر جنسیت خود نمود و روزنامه‌ی نیویورک تایمز با درج این تیتر:

[Ex-cl Be comesBlonde Beauty] تغییر جنسیت را به عنوان یک موضوع اجتماعی مطرح و توجه‌ی افکار عمومی را به آن جلب نمود. در این تاریخ اولین عمل جراحی تغییر جنسیت صورت گرفته است. کم‌کم با شیوع و گسترش این عمل در جامعه، و رواج تشخیص‌های

1 . <http://www.hamshahrionline.ir/News/>

2 . <http://www.pezeshk.us/?p=2774> : مصاحبه موجود در : سایت پزشکان بدون مرز:

۳. همان.

4. <http://www.drroshan.ir/?id=115757900>

۵. همان.

متفاوت از طرف پزشکان، متخصصان برای تبادل تجربه و جلوگیری از تفرق نظر و تشخیص و نیز ایجاد وحدت رویه‌ی پزشکی در هر سال اقدام به تشکیل سمپازیوم بین‌المللی می‌نمایند که اولین آن در سال ۱۹۹۶ در شهر لندن برگزار شد و هر سال مقررات نمونه و توصیه‌هایی را به پزشکان جهت رعایت مراقبت‌های ویژه قبل و بعد از عمل ارائه می‌نماید. امروزه تمام کشورهای عضو اتحادیه اروپایی غیر از سه کشور و پنجاه ایالت از پنجاه و دو ایالت آمریکا تغییر جنسیت را قانونی اعلام نموده و در مورد آن مقررات خاصی، اعم از قانونی و قضایی، وضع کرده‌اند. بنابراین، موضوع تغییر جنسیت در کشورهای غربی از لحاظ علم پزشکی امری مسلم است و از لحاظ حقوقی نیز مقرراتی در این باره وضع شده است که سیر تکاملی خود را طی می‌نماید.^۱ اولین تغییر جنسیت در انگلستان در فاصله‌ی سال‌های ۱۹۴۲-۱۹۴۸ میلادی اتفاق افتاد که دختری به نام «لورا دیلون» تغییر جنسیت داد و پسر شد و نام «مایکل دیلون» را برای خود انتخاب کرد.

سابقه‌ی تغییر جنسیت در آمریکا، به عنوان یک موضوع پزشکی، به سال ۱۹۵۲ میلادی باز می‌گردد و نخستین تغییر جنسیت در کشور مصر در سال ۱۹۸۲ میلادی اتفاق افتاد، که جوان نوزده ساله‌ای به نام سید عبدالله تغییر جنسیت داد و نام سالی را برای خود انتخاب کرد.^۲ پرونده‌ای که در عصر حاضر در حقوق اسلام بسیار پرسروصدا بود، پرونده‌ی سید عبدالله در حقوق مصر است. در سال ۱۹۸۲ سید عبدالله که یک جوان ۱۹ ساله دانشجوی پزشکی دانشگاه الازهر مصر بود، با «سلوا جرجیس لیب»، روان پزشک، تماس گرفت و اظهار نمود که او از افسردگی شدید و ناامیدی در رنج است. روانپزشک او را معاینه نمود و متوجه شد که او از بحران جنسیتی در رنج و عذاب است و یا به تعبیر دیگر، او خنثای روانی است. مدت سه سال او را هورمون درمانی جنسیت مردانه کرد تا شاید بتواند با تقویت گرایش جنس مردانگی او، روان او را با جسمش از بُعد جنسی هماهنگ نماید، ولی موفق نشد زیرا پزشکان معتقدند این مریضی تا قبل از سن بلوغ با هورمون درمانی، درمان آن ممکن است ولی بعد از رسیدن به

۱. باریکلو، علیرضا، اندیشه‌های حقوقی، وضعیت تغییر جنسیت، زمستان ۱۳۸۲، شماره ۵.

2. <http://www.drroshan.ir/?id=115757900>

بلوغ ممکن نیست. در نتیجه، جرجیس از درمان هورمونی او منصرف شد و او را جهت عمل جراحی تغییر جنسیت به جبرئیل، پزشک جراح، معرفی نمود. پزشک جراح برای حصول اطمینان بیشتر، مریض را به روان پزشک دیگری به نام هانی نجیب، معرفی کرد و نجیب نیز به همان نتیجه‌ای رسید که روانپزشک قبلی رسیده بود و عمل جراحی تغییر جنسیت از مذکر به مؤنث را تنها راه درمان مریض پیشنهاد نمود. جراح مدت یک سال مریض را هورمون درمانی جنسیت زنانه نمود و لباس زنانه بر او پوشاند تا رفتار روانی و اجتماعی او را آزمایش نماید. مریض این دوره را با موفقیت گذراند و مشکل خاصی بوجود نیامد.

در اول ژانویه ۱۹۸۸ سیدعبدالله فرم در خواست تغییر جنسیت را امضاء نمود و از جراح، انجام عمل جراحی تغییر جنسیت از مذکر به مؤنث را در خواست نمود. جراح با عمل جراحی، ممیز و علائم جنسیت مذکر را از او برداشت و برای او مجرای مصنوعی خروج ادرار و ممیز مصنوعی زنانه درست کرد که این عمل مطابق استانداردهای پزشکی روز بود. عمل جراحی با موفقیت انجام شد و مریض در جنسیت جدید احساس نشاط و امید نمود و به حالت معمولی یا طبیعی روانی برگشت. در این مرحله پرونده پزشکی مریض بسته شد و او برای قدردانی از زحمات روانپزشک اول، نام "سالی" را برای خود انتخاب نمود. سالی با مراجعه به دانشگاه، رئیس دانشکده از پذیرش او و اجازه دادن به وی جهت شرکت در امتحانات خودداری نمود. از طرف دیگر، سازمان ثبت احوال مصر نیز از شناسایی او بعنوان یک جنس مؤنث و تغییر شناسنامه او خودداری کرد.

در چهارم آوریل ۱۹۸۸ سالی طی مصاحبه‌ای با روزنامه الاهرام، ضمن انتقاد از مسئولان دانشگاه الازهر و سازمان ثبت احوال، موضوع خود را در معرض قضاوت افکار عمومی مصر گذاشت. در جواب این مصاحبه، الازهر با صدور بیانیه‌ای اعلام کرد: دو ماه قبل از انجام عمل جراحی، کمیته مخصوصی را جهت بررسی اظهارات وی تشکیل داده و این کمیته به این نتیجه رسید که این شخص صدرد، ظاهراً و باطناً، مرد است و این کمیته آماده است که اظهارات او را مجدداً بررسی نماید. "سالی" در پاسخ به این اظهارات اعلام نمود: